SALÁT GERGELY[1]

Bűnügyi információszerzés a korai császárkori Kínában

Kína mindig is jól szervezett, bürokratikus állam volt, amelyben a lakosság a hatóságok szoros ellenőrzése alatt állt. A mindenható állam bonyolult szervezetrendszert működtetett, hogy fenntartsa a rendet és megfigyelje alattvalóit, emellett az emberek is arra voltak kényszerítve, hogy felügyeljék egymást. Ez igaz volt nemcsak a Mao irányította kommunista Kínára, hanem a korábbi időszakokra is. Jelen tanulmányban ennek az ellenőrzési rendszernek a gyökereit vizsgáljuk meg, vagyis azt a korszakot, amelyben a császárkor – sok tekintetben ma is élő – intézményei kialakultak. Ez az időszak a Qin- (Kr. e. 221–206) és a Korai Han-dinasztia (Kr. e. 206–Kr. u. 9) uralmának kora.

Kiemelendő, hogy a bűnözés mindig is központi probléma volt a sűrűn lakott Kínában, s a bűncselekmények visszaszorítását minden korban az állam egyik legfőbb feladatának tartották. A bűnözés nem egyszerűen közbiztonsági probléma volt: mivel a mindenkori dinasztia fő feladatának a rend fenntartását, a zűrzavar kitörésének megakadályozását tartották, a bűn elterjedése, az emberek biztonságérzetének csökkenése a dinasztia legitimációját is gyöngítette. Sőt, a rablók elszaporodása olyasféle sorscsapásnak számított, mint a földrengések vagy áradások – ezekkel az Ég adta a világ tudtára, hogy a kormányzás nem tökéletes, változtatni kell, ellenkező esetben a dinasztia meg fog bukni. Emiatt a bűnözés lehető legalacsonyabb szinten tartása az állam számára létkérdés volt.

Ebből a szempontból is érdekes, hogy az első két császári dinasztia alatt a kínai állam miként igyekezett elejét venni a bűnözésnek, s milyen problémák fakadtak ezen eszközök használatából. A tanulmány első részében a közbiztonság biztosításának elvi alapjait mutatjuk be. A második részben a bűnözés visszaszorítására kiépített szervezetrendszert vázoljuk fel. A harmadik részben a bűnök megelőzésének egyik módszerét, a kötelező feljelentés intézményét járjuk körbe. A negyedik részben a feljelentés intézménye által szült bűncselekményekről, a gondatlan feljelentésről és a hamis vádaskodásról lesz szó.

I. *Bi* és *xin* – a büntetések és jutalmak biztosra vehetősége

Már az *Írások könyvé*nek *(Shujing)* a Korai Zhou-korban (Kr. e. 11–8. sz.) keletkezett részeiben maradtak ránk olyan szövegek, amelyek a bűnözés, illetve a büntetések kérdéskörével foglalkoztak.[2] A Hadakozó fejedelemségek idején (Kr. e. 5–3. sz.), amikor a régi politikai és társadalmi rend összeomlása, a szüntelen háborúskodás, a nagy népességmozgások és az új területek meghódítása következtében a társadalmi stabilitás megrendült, a bűnözés kérdése központi problémává vált. A korban kialakuló új típusú államok egyik fő törekvése

az volt, hogy szigorú törvényekkel, jutalmak és büntetések rögzített rendszerével szorítsa vissza a bűncselekményeket. Ezen új törvényi rendszer elméleti megalapozói voltak azok az államférfiak, akiket később legistának neveztek, s akikre elsősorban szigorú törvényeik okán emlékeztek.[3]

A legisták azonban nem pusztán a büntetések szigorításában vagy a jutalmazás nagylelkűségében látták a közrend biztosításának zálogát. Ugyanilyen fontosnak tartották azt, hogy a büntetések és jutalmak biztosra vehetőek (*bi* és *xin*) legyenek. (A különböző szövegek szóhasználatából úgy tűnik, hogy mind a *bi,* mind a *xin* a biztosra vehetőséget jelentette, de az előbbi a büntetések, az utóbbi a jutalmak vonatkozásában). Más szóval, ha valaki elkövet egy bűncselekményt, akkor annak egyrészt tudnia kell, hogy büntetése igen súlyos lesz, másrészt annak is tudatában kell lennie, hogy a büntetést egész biztosan meg fogja kapni, s nincs mód rá, hogy elkerülje.

A legisták ezen véleményét a modern kriminalisztika is megerősíti. Manapság közhelynek számít: minél nagyobb az esély arra, hogy a bűnelkövetőt elfogják és felelősségre vonják, annál kevésbé valószínű, hogy el fogja követni a bűncselekményt. Vagyis a lehetséges bűnelkövető elsősorban nem a büntetés súlyosságát veszi számításba, hanem azt, hogy mekkora a felelősségre vonás valószínűsége. Ha biztosra veheti, hogy elfogják és elítélik, akkor még enyhébb várható büntetés esetén is kevésbé hajlik a bűn elkövetésére. Ha viszont nagy az esélye a büntetlenül maradásnak, akkor a törvényben előírt legsúlyosabb büntetés sem tántorítja vissza. Emiatt nem fedezhető fel közvetlen kapcsolat például a halálbüntetés eltörlése vagy visszaállítása, illetve a súlyos bűnök gyakorisága között egy adott államban.

Mint feljebb említettük, a biztosra vehetőség fontosságával az ókori kínai legisták is tisztában voltak. Shang Yangnak, a Kr. e. 4. századi Qin-beli reformer főminiszternek *A történetíró feljegyzései*ben *(Shiji)* található életrajza örökíti meg az alábbi történetet:

A rendeleteket megfogalmazták, de még nem hirdették ki őket, félvén, hogy a nép nem bízik majd bennük. [*Shang Yang*] ezért felállított egy három *zhang* magasságú faoszlopot a főváros piacának déli kapujánál, s kihirdette, hogy aki a köznép soraiból el tudja mozdítani és fel tudja állítani az északi kapunál, az tíz aranyat kap. A nép csodálkozott a dolgon, de [az oszlopot] senki nem merte elmozdítani. [*Shang Yang*] ezért újra kihirdette: aki el tudja mozdítani [az oszlopot], az ötven aranyat kap. Akadt egy ember, aki elmozdította, és [*Shang Yang*] azonnal odaadta neki az ötven aranyat, hogy világossá tegye, nem csapja be [a népet]. Ezután kiadták a rendeleteket.[4]

A történet, bár hitelessége kétséges, mutatja, hogy a Kr. e. 4. századi politikusok számára nagy gondot jelenthetett, hogy a törvények – jutalmak és büntetések – biztosra vehetőségét nyilvánvalóvá tegyék. Shang Yang már kidolgozta a törvényeit, de kihirdetésük előtt biztosítania kellett, hogy az emberek elhiggyék: törvényeit be is fogja tartatni. Ezért kényszerült a fenti költséges és nyilvános aktusra, ami azt is mutatja, hogy a korabeli Qin lakosai addig nemigen bíztak a törvényekben.

Egy évszázaddal később Han Fei, a nagy legista filozófus nyíltan megfogalmazta a törvények biztosra vehetőségének tanát:

Egy tíz *ren* magas falon maga *Louji*[5] sem képes áthatolni, ha az meredek; de egy ezer *ren* magas hegyen is könnyedén legeltethetünk akár sánta anyajuhokat is, ha az lapos tetejű. Ezért a bölcs király meredekké teszi a törvényeit, és szigorúvá a büntetéseket. Ha egy szövetdarab egy *xun* vagy egy *chang* hosszúságú [szabályos méretű], akkor a közönséges ember nem mond le róla; de a megolvadt fém lehet akár száz *[yi]* súlyú is, maga Rabló *Zhi*[6]

sem nyúlna hozzá. Ha nem árthat nekik, akkor az [emberek] nem mondanak le a *xun*nyi vagy *chang*nyi [közönséges] dolgokról sem; de ha kezük biztosan megsínylené, akkor nem nyúlnak a száz *yi*nyi dologhoz sem. Ezért a bölcs uralkodó biztosra vehetővé *(bi)* teszi a büntetéseit. A jutalom akkor jó, ha bőséges és biztosan elvárható *(xin),* mert ekkor a nép valóban hasznosnak tekinti; a büntetés akkor jó, ha súlyos és biztosra vehető *(bi),* mert így a nép valóban fél tőle; a törvények akkor jók, ha egységesek és rendíthetetlenek, mert így a nép valóban megérti őket. Ezért ha az uralkodó jutalmak osztásában nem változtat [mércéjén], büntetések kiszabásában nem ismer könyörületet, hanem egyre növeli jutalmainak dicsőségét és büntetéseinek szégyenét, akkor a kiváló férfiak és méltatlan emberek egyaránt megtesznek mindent, ami erejükből futja.[7]

Han Fei itt a biztosra vehetőséget (*bi* és *xin*) a helyes büntetések és jutalmak legfőbb jellemzői között sorolja fel. (Megjegyzendő, hogy a fenti passzust némi eltéréssel Li Si, a Qin-beli főminiszter is idézte egyik híres beadványában, amelyet a Második Császárnak írt.[8]) Arra azonban Han Fei nem adott választ, hogy *miként* lehet a büntetéseket biztosra vehetővé tenni. A megoldás a korszak politikusaira és törvényalkotóira maradt: a legismertebb közülük a már említett Shang Yang, s talán még fontosabb munkát végeztek e téren azok az ismeretlen törvényhozók, akiknek műve töredékekben maradt fenn néhány hivatalnoki sírban, illetve a történetírók beszámolóiban.

II. Az információszerzés módszerei

Ha egy állam azt akarja, hogy egyetlen bűnelkövető se mentesülhessen a büntetés alól, vagyis hogy – legista terminussal élve – a büntetés biztosra vehető legyen, nyilvánvaló, hogy az állam képviselőinek értesülniük kell a bűncselekményekről és elkövetőikről. Csak akkor történhet meg a felelősségre vonás, ha az illetékes hivatalnokok tudomást szereznek a bűncselekményről, amely körzetükben történt, és ismerik az elkövető személyét. Ehhez pedig jól működő információs rendszerre van szükség.

Az alábbiakban az ókori kínai Qin állam és a Korai Han-dinasztia információs rendszerét vizsgáljuk meg, ahogy az a Kr. e. 3. század második felében és a Kr. e. 2. század első felében működött. Munkánkban két forrásra támaszkodunk: egyrészt a Han-korban született történeti művekre, elsősorban a *Shiji*re és *A Han-dinasztia történetére (Hanshu);* ezekből a narratív forrásokból ismerjük Qin és Han történetét, illetve ezekből tudjuk rekonstruálni Qin és Han közigazgatási, politikai rendszerét. A másik szövegcsoport az a két – a Shuihudinál, illetve Zhangjiashannál előkerült – lelet együttes, amely szinte kizárólagos forrásunk a Qin- és Han-beli jog napi működéséről. Az előbbi források gyakran elfogultak, sematikusak és sokszor valószínűleg pontatlanok; az utóbbi szövegcsoportok pedig töredékesek és nehezen értelmezhetők. A két forrás együttes összevetéséből azonban talán a valóságoshoz közel álló modellt tudunk alkotni vizsgálódásunk tárgyáról.[9]

A bűncselekményekkel kapcsolatos információszerzésnek alapvetően mindig is két módja volt. Az egyik az, ha az állam létrehozza azon helyi hatóságok hálózatát, amelyek fő feladata illetékességi területük lakosságának ellenőrzése, a helyi események figyelemmel kísérése, a törvényszegők elfogása és megbüntetése. E hatóságok alkalmazottait – hivatalnokokat, rendőröket, poroszlókat – a felsőbb hatóságoknak motiválniuk kell a jó munkavégzésre, egyrészt megfelelő juttatásokkal, másrészt rendszeres ellenőrzésükkel.

A másik módszer az, ha magukat a lakosokat veszik rá arra, hogy a környezetükben előforduló törvényszegésekről bejelentést tegyenek a hatóságoknál. Erre az embereket a kormányzat – Han Fei szavaival élve – két „fogantyújával", a büntetésekkel és a jutalmakkal lehet rávenni. A feljelentést jutalmazni, a feljelentés elmulasztását büntetni kell, így a hatóság mindenről értesül majd, ami a területén történik. Ha e rendszer tökéletesen működik, akkor „a büntetések nyílt [alkalmazása] a büntetések megszűnéséhez vezet." [10]

Az első módszer igen költséges és kevésbé hatékony, hiszen képtelenség annyi hatósági embert alkalmazni és fizetni, amennyi egy terület tökéletes felügyeletéhez szükséges. A második módszer pedig önmagában megbízhatatlan, mivel családi, közösségi kötelékek, a hatósággal szembeni bizalmatlanság vagy egyéb érdekek miatt a lakosok nem jelentenek be minden bűnesetet, kockáztatva akár a büntetést is. A gyakorlatban természetesen általában a két módszer valamiféle kombinációját alkalmazzák.

III. Felügyelő hatóságok

Qinben és Hanban is párhuzamosan működött a rendőri hatóságok hálózata, illetve a kötelező feljelentés intézménye. Ebben a pontban az előbbiről adunk vázlatos képet.

A Qin-beli alsószintű közigazgatási és rendészeti rendszerről a narratív források rendkívül keveset árulnak el, ám az újonnan előkerült források adataival kiegészítve néhány jellemző rekonstruálható. Ismeretes, hogy Qin területét már a K. e. 4. században tartományokra *(jun)* osztották, azokon belül pedig járásokat *(xian)* alakítottak ki. A tartományok élén a kormányzó *(junshou)* állt, a járásokat pedig a járásfőnök (*xianling* vagy *xianzhang*) igazgatta. A járás is viszonylag nagy egység volt, lakosainak száma, mint látni fogjuk, meghaladhatta a tízezer családnyit, vagyis ötfős átlagos családokkal számolva az ötvenezret. Emiatt a népesség megfigyelésére és a rend fenntartására még alacsonyabb egységeket kellett kialakítani.

A Korai Han-kori rendszert így írja le a *A Han-dinasztia története Baiguan gongqing biao (Táblázat a hivatalokról és méltóságokról)* című fejezete, megjegyezve, hogy a struktúrát Qin hozta létre:

Mind a járásfőnök *(xianling),* mind a járásvezető *([xian]zhang)* Qin [által létrehozott] hivatal. Ők irányították és kormányozták járásukat. [Ha a járás lakossága] meghaladta a tízezer portát, akkor [hivatalnokát] járásfőnöknek *(ling)* nevezték, s a hatszáztól ezer véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. A tízezer portánál alacsonyabb [lélekszámú járások hivatalnokát] járásvezetőnek *(zhang)* nevezték, s a háromszáztól ötszáz véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. Mindkettőnek volt helyettese *(cheng)* és parancsnoka *(wei),* akik a kétszáztól négyszáz vékáig [terjedő osztályba] tartoztak. Őket nevezték „vezető hivatalnokoknak". Száz véka alatt volt a „*dou*ban mért fizetésűek" *(doushi)* és a segédírnokok *(zuoshi)* osztálya, őket nevezték „kishivatalnoknak".

Nagyjából tíz falu *(li)* alkotott egy őrállomást *(ting),* az őrállomást főnök *(zhang)* vezette. Tíz őrállomás alkotott egy körzetet *(xiang),* a körzetet a három öreg *(sanlao),* a hivatali személy *(youzhi),* a felügyelő *(sefu)* és az őrjáratvezető *(youjiao)* [irányította]. A három öreg irányította a tanítást és a nevelést. A felügyelő feladata volt a kihallgatások intézése a perekben, továbbá a katonai és általános adók beszedése. Az őrjáratvezető ellenőrző körutakat tett, hogy elejét vegye a gonosztetteknek és rablásoknak. A járás [egy oldala] nagyjából száz *li* volt; ha sűrűn lakott volt, akkor kisebb, ha ritkán lakott, akkor nagyobb [volt a területe]. Ugyanez vonatkozott a körzetekre és állomásokra. Mindezeket Qin hozta létre.[11]

Bár a *Hanshu* szerint a fenti szervezetrendszert Qin állította fel, a shuihudi szövegek

elemzéséből kiderül, hogy Qinben némileg más rendszer működött, mint a Han-dinasztia alatt, legalábbis a shuihudi szövegek születésének idején.

Ez utóbbiakból kiderül, hogy Hanhoz hasonlóan a járások *(xian)* élén Qinben is a járásfőnök *(ling)* állt. Ő a szövegekben néha a „járás felügyelőjeként" *(xian sefu)* szerepel. A *zhang* tisztséggel nem találkozunk, de ebből nem vonhatók le messzemenő következtetések. Lehetséges ugyanis, hogy azon a vidéken, ahol a dokumentumokat használták, a járások sűrűbben lakottak voltak, így a járásfőnököket *ling*nek nevezték. Ugyanakkor egyetlen helyen előfordul a *dao,* határkörzet szó, a *xian,* járás párjaként.

Mint említettük, a járás meglehetősen nagy egység volt, így a járási központhoz tartozó hivatalnokok a népesség ellenőrzésében közvetlenül nem vettek részt. A járási szint alatt helyezkedett el a körzet *(xiang),* amely azonban meglehetősen keveset szerepel a forrásokban. Az ehhez kapcsolódó tisztségviselők sem szerepelnek gyakran a joggal kapcsolatos szövegekben.

Annál gyakoribb viszont az őrállomás (ting), illetve a hozzá kapcsolódó hivatalos személyek előfordulása. Qin és Han a lakosság ellenőrzésére jól szervezett hálózatot épített ki őrállomásokból, amelyek behálózták a járásokat. Az őrállomások élén a fenti Hanshu-részlet szerint az állomásfőnök (tingzhang) állt, bár ez a szó a shuihudi és a zhangjiashani iratokban nem fordul elő. Helyette a shuihudi szövegekben egyetlen helyen, a B 25 cikkelyben az „őrállomás felügyelője" (ting sefu) szerepel, ez azonban lehet a tingzhang szinonimája is, mivel a sefu mindenféle elöljárót jelenthetett. Az E 12-es és a Z 16-os cikkelyben az „őrállomás szakaszvezetője" (ting xiaozhang) elnevezéssel találkozunk, de az nem derül ki, hogy ő az állomás állandó személyzetéhez tartozott-e. Az őrállomáshoz tolvajfogók (qiudao), afféle poroszlók, rendőrök voltak beosztva. Ők őrjáratoztak körzetükben, ügyeltek a rendre, s közbeléptek, ha rendellenességet tapasztaltak. A források szerint sok eljárás úgy indult, hogy a tingekhez tartozó hatósági emberek tettek jelentést egy-egy bűnesetről, s vitték be adott esetben a gyanúsítottat a hivatalba (E 10, 12, 20). Ebben az esetben az eljárás nem lakossági feljelentéssel, hanem a hatósági személy jelentésével kezdődött, bár a két eset között a szóhasználatban nem tettek különbséget (mindkét helyzetre a gao szót alkalmazták).

Érdemes még kiemelni a járásfőnök-helyettes (cheng) szerepét a büntető eljárásokban. Úgy tűnik, hogy a lakosok és alárendelt hatósági személyek feljelentéseikkel legtöbbször a járási elöljárósághoz, azon belül pedig a járásfőnök-helyetteshez fordultak. Erre az utal, hogy a Minták pecsételéshez és nyomozáshoz című shuihudi szöveg szerint az eljárást – azokban az esetekben, ahol egyáltalán említenek hivatalnokot –, a járásfőnök-helyettes intézte. Feltűnő, hogy magának a járásfőnöknek csak elvétve jut szerep; úgy tűnik, hogy ő személyesen nem vett részt az eljárás menetében, csak a hozzá benyújtott dokumentumok alapján döntött, esetleg jóváhagyta, vagy elutasította alárendeltjeinek határozatait.

A járásfőnök-helyettes ilyen kiemelt szerepére utalnak például az alábbi jelentésrészletek:

E 3 Lepecsételés és őrzés

A járási *X* [hivatalnok] beszámolója:

Az *X* járási *X* [járásfőnök-] helyettes levele alapján az *X* falubeli közembernek, *A*-nak, aki ellen eljárás folyik, házát, feleségét, gyermekeit, rabszolgáit, ruháit, eszközeit, állatait és terményeit őrizet alá vettem…

E 15 […] *X* [járásfőnök-] helyettes ezt közli *X* körzetvezetővel:

A *C* nevű férfi ellen eljárás folyik. Vallomásában ezt állította:

– Az *X* falubeli *A* nevű közember rabszolgája vagyok.

Bizonyosodjék meg a neve, státusa és faluja felől, [emellett állapítsa meg, hogy korábban] milyen [bűnökért] vonták felelősségre és ítélték el, milyen bűnöknél részesült kegyelemben, esetleg volt-e többször is kihallgatva, s [vajon] nem történt-e az, hogy *A* felszabadította *C*-t, majd újra a rabszolgájává tette. A törvény szerint pecsételjék le és őrizzék [jószágait és hozzátartozóit]. [Amikor ez az utasítás] megérkezik, írásban tegyenek jelentést.

E 16 […] *X* [járásfőnök-] helyettes ezt közli *X* körzetvezetővel:

Az *X* falubeli *B* nevű *wu dafu [nemesi rangot viselő személy]* házi hivatalnoka, *A* a [hivatalba] hozta *C*-t, *B* rabszolganőjét, mondván:

– *B* azt parancsolta [nekem,] *A*-nak, hogy kérjem *C* tetoválását és orrának levágását.

Kérdezzék ki, hogy [a körülmények valóban] olyanok-e, ahogyan mondták. Bizonyosodjanak meg [a rabszolganő] neve, státusa és faluja felől, [emellett állapítsák meg, hogy korábban] milyen [bűnökért] vonták felelősségre és ítélték el, esetleg volt-e többször is kihallgatva. Írásban tegyenek jelentést.

E 18 […] *X* [járásfőnök-] helyettes kihallgatta *C*-t, aki vallomásában ezt állította:

– *A* vér szerinti fia vagyok, s valóban nem voltam szülőtisztelő *A*-val szemben. Nem vontak még felelősségre más bűnért.

E 23 […] *B* [járásfőnök-] helyettes beszámolója:

Elrendeltük, hogy *X* járási írnok és *X* közrabszolganő vizsgálja meg az *A* által a [hivatalba] hozott magzatot. […]

A fenti példákból látható, hogy a járásfőnök-helyettes igen széles feladatkörrel rendelkezett a bűnügyekben: elrendelhette a vádlott javainak lefoglalását, utasíthatta a körzet vezetőjét a vádlott személyes körülményeinek kivizsgálására, kihallgathatta a vádlottat, vizsgálatokat kezdeményezhetett stb. Az a tény azonban, hogy minderről a tevékenységről egy-egy jelentés számol be, s hogy ítélet nem szerepel e jelentésekben, arra utal, hogy perbeli döntést csak valamely felettes – minden bizonnyal a járásfőnök – hozhatott.

IV. A feljelentés

A források szerint, bár a hatósági emberek aktivitása sem volt elhanyagolható, a legtöbb eljárás úgy kezdődött, hogy valaki feljelentést tett *(gao)* valaki ellen egy bűneset miatt. A jogi kéziratokból úgy tűnik, hogy feljelentést bárki tehetett. Feljelentő lehetett közember (*shiwu,* például E 15, 17, 18, 22, 25; Z 5), nemesi rang viselője (E 7, 24, Z 6) vagy egy előkelőség megbízottja (E 16). Feljelentést tehetett nő is (E 23), s úgy tűnik, hogy a falufőnöknek hivatali kötelessége is volt bizonyos esetekben feljelentést tenni (E 19). A rabszolgák feljelentési joga kérdéses: a D 87-es cikkely szerint, ha a rabszolga jelenti fel gazdáját, akkor a feljelentést visszautasítják, de ez nem zárja ki, hogy más esetekben rabszolga is tehetett feljelentést, igaz, erre példát nem ismerünk. Olyan esetet is ismerünk, amikor valaki magát jelenti fel (E 6, E 7, Z 6).

Fontos kivételt jelentett az, ha egy fiú akarta feljelenteni az apját. Ezt mind a Qin-, mind a Han-beli törvények tiltották, sőt esetenként büntették is. A D 87 cikkely így fogalmaz:

D 87 „Ha gyermekek jelentik fel apjukat, rabszolgák jelentik fel gazdájukat, az »nem hivatalos feljelentés«: ne fogadják el."

– Mit jelent a „nem hivatalos feljelentés"?

– Ha a gazda felhatalmazás nélkül megöli, megcsonkítja, leborotválja gyermekét, rabszolgáját vagy rabszolganőjét, azt „nem hivatalos feljelentés[sel járó bűncselekménynek]" nevezik. Ha [az ilyen feljelentést] nem fogadják el, de [az illető újra] feljelentést tesz, a feljelentőt ítéljék el. Ha az ítéletet végrehajtották, [de] valaki más ezután újra feljelentést tesz [ugyanabban az ügyben]: ezt se fogadják el.

Az *Ernian lüling Gaolü (Törvények a feljelentésről)* című részében pedig azt találjuk, hogy az apját feljelentő fiút – mivel megsérti a szülőtisztelet parancsát – kivégzik.[12]

A feljelentés három módon történhetett. Ismeretlen tettes esetén a feljelentő csupán magáról a bűncselekmény tényéről tett jelentést a hatóságnak. Ilyen eset például az E 22 cikkely köntös-lopási ügye, ahol a tettest a feljelentő nem tudja megnevezni. Ilyenkor a hatóság embereket küld ki, hogy felmérjék a körülményeket, rögzítsék a nyomokat stb., s a továbbiakban ismeretlen tettes ellen folytat nyomozást, a tárgyi bizonyítékok és tanúk vallomásai alapján.

A másik módja a feljelentésnek az, hogy a feljelentő megnevezi a vádlottat. Ebben az esetben a hatóság embereket küld ki a vádlott őrizetbe vételére (D 85, E 7, 18, 23), s innentől mindkét fél bevonásával zajlik az eljárás.

A harmadik mód az, hogy a feljelentő nem csupán feljelenti, hanem saját maga el is fogja, és a hivatalba vezeti a vádlottat. Az ilyen „hivatalba vezetésre" külön igét használtak: (*yi* – ezt a szót használták akkor is, ha egy vitatott tárgyat vagy tárgyi bizonyítékot vittek a hivatalba). Ez azt jelenti tehát, hogy az önbíráskodás egyfajta maradványaként a sértett saját maga elfoghatta a vádlottat, ehhez nem kellett a hatóságok segítségét igénybe venni. Az elítéltetéshez azonban a vádlottat át kellett adnia a hatóságnak. A *Minták*ban és a *Zouyanshu*ban számos ilyen esettel találkozunk: E 8, 13, 15, 16, 19, 24, 25; Z 1, 4. Megjegyzendő, hogy a cikkelyek tanúsága szerint – logikus módon – a második és a harmadik esetben járt jutalom a feljelentőnek, vagyis akkor, ha a bűn elkövetőjét is azonosítani tudta (D 36, 43, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119).

Fontos megjegyezni, hogy a feljelentés nem csupán lehetősége, hanem kötelessége is volt a lakosoknak. Ha tudomást szereztek egy bűncselekményről, de nem tettek feljelentést, akkor megbüntették őket. Ez már Shang Yang életrajzában is szerepel:

Aki [tudott] egy bűnözőről, de nem jelentette fel, azt derékban kettévágták; aki feljelentett egy bűnözőt, az ugyanakkora jutalmat kapott, mint aki levágott egy ellenséges fejet; aki rejtegetett egy bűnözőt, azt ugyanolyan büntetés sújtotta, mint aki megadta magát az ellenségnek.[13]

A jogi kéziratokban számtalan példát találunk a feljelentést elmulasztó megbüntetésére:

D 8 *A* lopást követ el, zsákmányának értéke 1000 garas. *B* tudja, hogy *[A]* lopott, s elfogadja a zsákmánynak kevesebb, mint 1 garas értékű részét.

Kérdés: – *B* felett hogyan ítéljenek?

– Ugyanúgy, [mint *A* felett].

A részesedés alacsony volta jelzi, hogy az ítélet szempontjából nem az elfogadó zsákmánya a releváns, hanem az, hogy tudott a bűncselekményről. Valószínűleg a részesedést ezen tudás bizonyítékának tekintették, amely igazolta, hogy az elfogadó tudott az esetről. (Ilyen bizonyíték híján a tudattartalmat igen nehéz volt rekonstruálni).

Egy másik hasonló cikkely:

D 16 Ha valaki egy éjjel 150 garas értékben lop, s ezt elmondja *A*-nak, mire *A,* a felesége és gyermekei, [mindannyian] tudván a [lopásról, a tolvajjal] együtt húst esznek, akkor *A* felesége és gyermekei ugyanazért a bűnért felelnek, mint *A*.

Referátumok

A bűncselekménnyel tisztában levők, függetlenül attól, hogy hányan vannak, mindannyian ugyanazt a büntetést kapják, s a D 8 cikkely alapján feltételezhető, hogy ez a büntetés megegyezik a tettesével. Felmerülhet, hogy milyen szerepe van a közös húsevésnek. Feltételezésünk szerint ez, ugyanúgy, mint a zsákmány egy részének elfogadása, a bíró számára azt bizonyítja, hogy a résztvevők tudtak a lopásról. Valószínűleg áldozati vagy ünnepi lakomáról van szó – a korabeli emberek csak ritkán, ünnepeken ettek húst –, amelyet a sikeres bűncselekmény megünneplésére rendeztek. Az ezen való részvétel igazolja az ítélethozónak, hogy az illetők tudtak a cselekményről.[14]

Az alábbi cikkely is a feljelentést elmulasztó megbüntetését bizonyítja:

D 9 *A* lopást követ el, kevesebb, mint egy garas értékben. [Ezután] *B* házába megy. *B* nincs tudatában [annak, hogy *A* lopott].

Kérdés:

– *B* fölött hogyan ítéljenek?

– Ne ítéljék el. Ha viszont látta és tudta, [hogy *A* lopott], de nem fogta őt el, bírságként fizessen egy pajzsot.

V. Hamis vádaskodás és gondatlan feljelentés

A kötelező feljelentés intézménye nyilvánvalóan súlyos problémákat okozott, mivel a téves feljelentések túlzott elszaporodásához vezethetett, ami megbéníthatta, vagy lelassíthatta az igazságszolgáltatást. A büntetés elkerüléséért vagy a jutalom reményében, esetleg puszta rosszakaratból az emberek olyan bűncselekményekről is jelentést tehettek, amelyek egyáltalán nem, vagy nem úgy történtek meg, ahogyan azt a feljelentő állította. Az ilyen feljelentések visszaszorítása érdekében Qinben és Hanban külön bűncselekmény-kategóriákat állítottak fel: a hamis vádaskodást *(wu)* és a gondatlan feljelentést *(gao bushen)*. Azt, hogy a téves vagy hamis feljelentés esetei meglehetősen elterjedtek lehettek, jelzi, hogy mind a shuihudi, mind a zhangjiashani cikkelyek jelentős része ilyen ügyekkel foglalkozik.

Mindkét kategória arra vonatkozott, amikor valaki nem valós vagy a valóságostól eltérő bűncselekménnyel vádolt meg egy másik személyt. A két bűncselekmény közötti különbség az volt, hogy a hamisan vádaskodó tudatában volt vádja hamis voltának, a gondatlan feljelentő viszont nem tudta, hogy vádja nem helytálló. Ezt a különbséget az egyik Qin-beli cikkely egyértelműen kimondja, s a Han-kori gyakorlatban is tükröződik a megkülönböztetés:

D 35 *A* feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért vagy egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért. *B* [azonban] nem lopott ökröt, illetve nem sebesített meg senkit.

Kérdés:

– *A* felett hogyan ítéljenek?

– Ha tudatosan tette, akkor ez a „hamis vádaskodás" [esete]. Ha nem tudatosan, akkor [a bűne:] „gondatlan feljelentés".[15]

A cikkelyben „tudatosan"-nak fordított szó *(duan)* jelentése a Qin- és Han-kori cikkelyek alapján egyértelműen az, hogy az illető tudatában van cselekedete helytelen voltának. A *duan* határozó kétféle cselekménnyel szerepel együtt: egyrészt a hamis feljelentéssel, másrészt pedig az igazságtalan bírói ítélkezéssel. A szó fenti értelmezését a szövegkörnyezet minden előfordulásnál igazolja.

V.1. Hamis vádaskodás *(wu)*

A *wu* tehát azt a bűncselekményt jelöli, amikor valaki szándékosan hamis váddal illet valakit a hatóságok előtt. Sajnos a shuihudi és a zhangjiashani cikkelyek között nem találunk olyat, amely a hamis vádaskodás alapesetével foglalkozik; a vonatkozó cikkelyek többsége egy-egy összetettebb esetet tárgyal. Az, hogy a hamis vádaskodásért milyen büntetés jár, egyikből sem derül ki.

Az egyik tárgyalt eset az, amikor a megvádolt személy valóban elkövetett egy bűncselekményt, de a feljelentő eltúlozta a cselekmény súlyát. Az erre vonatkozó rendelkezések ellentmondásosak. Az alábbi cikkely azt jelzi, hogy a lopás ügyében tett feljelentésnél – csakúgy, mint magánál a lopásnál – nem a pontos összeg számított, hanem az az értékhatár, amelybe a zsákmány tartozott:

D 32 Valakit hamisan megvádolnak 1000 garas ellopásával. A vallatáskor [kiderül, hogy csak] 670 garast lopott.

– Hogyan kell ítélni a hamisan vádaskodó felett?

– Nem kell elítélni.[16]

Az 1000 és a 670 garas ugyanabba az értékkategóriába tartozik, hiszen mindkettő meghaladja a 660 garast. Így a lopás megítélésekor nem releváns, hogy a zsákmány 670 vagy 1000 garas. A fenti cikkely azt bizonyítja, hogy ha a vádban szereplő és a valós elkövetési érték azonos értékkategóriába tartozik, akkor a vádaskodót nem büntetik meg.

Az értékhatárok a következők voltak: 1, 22, 110, 220, 660 garas. E határok a Qin- és a Korai Han-kor között a források szerint nem változtak (bár 22 garasos összeg a Qin-beli forrásokban nem szerepel). A Z 15 cikkelyben például explicite szerepel a „660 garast meghaladó" érték-meghatározás, az *Ernian lüling Daolü (Törvények a lopásról)* című részének első cikkelye pedig még pontosabban fogalmaz:

Ha a tolvaj zsákmánya meghaladja a 660 garast, tetoválják és tegyék falépítővé vagy gabonaőrlővé;[17] 660 garastól 220-ig hagyják csonkítatlanul, és tegyék falépítővé vagy gabonaőrlővé; ha [a zsákmány] nem éri el a 220 garast, de meghaladja a 110-et, borotválják le a szakállát és tegyék közrabszolgává vagy közrabszolganővé;[18] 110-től 22 garasig bírságolják meg 4 uncia aranyra; ha [a zsákmány] nem haladja meg a 22 garast, de eléri az 1 garast, bírságolják meg 1 uncia aranyra.

A D 32-nek azonban ellentmond az alábbi cikkely:

D 33 *A* azzal vádolja *B*-t, hogy …[19] értékben lopott. A vallatáskor [kiderül, hogy] *B* 30 [garasnyi értékben] lopott. *A* hamis vádaként tett hozzá 50-et, s „gondatlan" volt a 30-cal kapcsolatban.

Kérdés:

– *A*-t el kell-e ítélni?

– A hivatal gyakorlata szerint bírsága két páncélzat.

A szövegkörnyezet alapján feltételezhető, hogy az első mondatban hiányzó írásjegyek helyén a 80 garasos összeg szerepel, ugyanakkor nem egyértelmű, hogy mit jelent a „»gondatlan« volt a 30-cal kapcsolatban" kifejezés. Mindenesetre mind a 30, mind az 50, mind a 80 garas ugyanabba az értékkategóriába tartozik, így a D 32 cikkely logikája alapján a feljelentőnek nem járna büntetés. Az ellentmondás feloldása az lehet, hogy míg a D 32 cikkely törvényen alapul, addig a D 33-ban a hivatal gyakorlata *(ting xingshi)* alapján jár bírság, vagyis a bírósági gyakorlat eltér a törvényi rendelkezésektől. Ilyen esetre több példát

is ismerünk, amelyek mind azt igazolják, hogy Qinben az írott törvényekkel párhuzamosan létezett a bírósági gyakorlat – az előbbitől helyenként eltérő – rendszere is.

A következő cikkely alapján feltételezhetjük, hogy alkalmanként külön bűncselekménykategóriába sorolták azt, ha a feljelentő eltúlozta a vádlott zsákmányának értékét:

D 38 *A* ellop egy birkát, *B* ezt megtudja, de tudatosan ökörlopásért jelenti fel *A*-t.

Kérdés: – *B* tette „hamis vádaskodás" vagy „gondatlan feljelentés"?

– Ez a „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" [esete].

Nem tudjuk, hogy a „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" a „hamis vádaskodás" egyik esetének számított-e, vagy külön bűncselekményként kezelték. A cikkelyből a szankció sem derül ki. A D 33-as cikkely analógiája alapján feltételezhető, hogy a bírósági gyakorlatban valamilyen enyhébb büntetés, például bírság ilyenkor is járt a feljelentőnek.

Az alábbi cikkely, mely a témához tartozik, meglehetősen furcsa, s valószínűleg írnoki hiba szerepel benne:

D 34 Valakit hamisan 20 [garas] értékű lopással vádolnak. Még mielőtt ítélnének felette, [az az ember, aki bevádolta,][20] lopást követ el 100 [garas] értékben. Csak ezután derül ki [a hamis vád ténye].

– Az ítélkezésnél a [két] érték összegét kell figyelembe venni, vagy pedig ítéljék el külön a tényleges bűntettért, külön a hamis vádaskodásért?

– Szolgáltasson be bírságként két páncélzatot és egy pajzsot.

Az ítélet azért különös, mert egyrészt a bírság összegén kívül mást nem mond – tehát éppen a kérdésben rejlő lényegi, más helyzetekre is alkalmazható, elvi problémára nem ad választ –, másrészt az ítélet szokatlanul enyhe, hiszen lopásért általában nem bírság, hanem kényszermunka járt. Mint a lopásnál láttuk, a vádlottra nézve az, hogy a két cselekmény összegét összevonják-e, azért fontos, mert az összevonással (100+20) éppen átlépné a 110 garasos határt, ami súlyosabb büntetéssel jár. Erre a kérdésre nem kapunk választ. Valószínűsíthető azonban, hogy a passzus végéről az írnok lefelejtette a lopásért járó büntetés néhány írásjegyét (vagy az olyan egyértelmű volt, hogy nem tartotta érdemesnek lejegyezni).[21] Ha ez a feltételezés helytálló, akkor kiderül, hogy a két cselekményt nem vonták össze, s a tettest külön büntették meg a lopásért, külön a hamis vádaskodásért.

Hasonló esetet tartalmaz az alábbi cikkely:

D 40 A *shangzao* rangot viselő *A* ellop egy birkát. Még mielőtt ügyében döntenének, hamisan vádaskodva azt állítja valakiről, hogy az ellopott egy disznót.

– Hogyan ítéljenek felette?

– Váljék belőle csonkítatlan *falépítő*.[22]

A *shangzao* a második legalacsonyabb nemesi rang volt. Valószínűleg ennek a rangnak köszönhető, hogy a vádlott csonkítatlan marad. További információ azonban a cikkelyből nem szűrhető le, hiszen se a birka, se a disznó értékét nem ismerjük. Valószínű, hogy itt a két bűncselekményt – a lopást és a hamis vádaskodást – összevonták, mivel a büntetés meglehetősen súlyos, a legmagasabb fokozatú kényszermunka.

A shuihudi *Kérdések és válaszok*ban feltűnően sok az olyan cikkely, amelyben egy már bírósági eljárás alatt álló személy bevádol egy másikat. Ez nyilván a Qin-beli vallatási módszereknek a következménye, s arra enged következtetni, hogy ha egy bűnös feljelentett egy másik bűnöst, akkor büntetését enyhítették. Nem kizárt, hogy a vádlott ilyenkor kényszer hatása alatt tett vallomást másokra,[23] amely azonban, ha nem bizonyult helytállónak, az ő büntetését fokozta. Ilyen cikkelyek a következők:

D 97 – [Ha valaki, akire] szakáll-leborotválás és *sikou*vá[24] tétel vár, szakáll-leborotválással és *közrabszolgá*vá tétellel [sújtandó bűntett] hamis vádjával illet egy másik embert, hogyan ítéljenek felette?

– Borotválják le a szakállát és tegyék *közrabszolgá*vá.

– [Ha valaki, akire] szakáll-leborotválás és *vigyázó*vá[25] tétel vár, …[26] bűntett hamis vádjával illet egy másik embert, hogyan ítéljenek felette?

– Borotválják le és tegyék *sikou*vá.

A cikkelyben szereplő első esetben a negyedik fokozatú kényszermunkával sújtandó vádlott egy harmadik fokozatú kényszermunkával járó bűntettel vádol valakit. Az ítélet egyszerű: büntetését egy fokozattal súlyosbítják, és azt a büntetést kapja, ami az általa vádolt személynek járna. A második esetben a hiányzó rész – analógiás következtetéssel – „szakáll-leborotválás és *sikou*vá tétel" lehet, s az ítélkezési elv itt is ugyanaz: a hamisan vádaskodó büntetését egy fokozattal súlyosbítják.

Hasonló elv tükröződik az alábbi cikkelyben:

D 99 – Egy csonkítatlan *falépítő* tetoválással és *falépítő*vé tétellel [sújtandó bűntett] hamis vádjával illet egy másik embert. Hogyan ítéljenek felette?

– Tetoválják. […]

Itt az elítélt egy az övénél egy fokozattal súlyosabb büntetéssel járó bűnnel vádol valakit. Mivel a falépítésnél súlyosabb kényszermunka-fokozat nincs, ezért a csonkítást fokozzák: míg korábban csonkítatlan volt, a hamis vádaskodás következtében tetoválják (a tetoválás is csonkításnak számított).

Más elv érvényesül, ha a hamisan vádaskodó eredeti bűne súlyosabb, mint amivel megvádolja a másikat. Ez esetben nem sújthatják a másiknak szánt büntetéssel, mivel az éppen enyhítené a vádaskodó büntetését. Ilyen eset az alábbi:

D 98 – [Ha valaki, akire] szakáll-leborotválás és *közrabszolgá*vá tétel vár, *sikou*vá tétellel [sújtandó bűntett] hamis vádjával illet egy másik embert, hogyan ítéljenek felette?

– Borotválják le a szakállát, és tegyék *közrabszolgá*vá, majd tartsák fogva a *falépítők* között hat évig.

A büntetést itt egyedülálló módon súlyosbítják: megkapja az eredetileg neki járó büntetést, de annak letelte után még hosszú ideig a legsúlyosabb fokozatú kényszermunkások között dolgoztatják, igaz, nem kerül falépítő státuszba.

Az alábbi eset hasonló, de a büntetést itt máshogy súlyosbítják:

D 100 – [Ha valaki, akire] tetoválás és *falépítő*vé tétel vár, csonkítatlan *falépítő*vé tétellel [sújtandó bűntett] hamis vádjával illet egy másik embert, hogyan ítéljenek felette?

– [Az illetőt] tetoválják, és vágják le az orrát.

Itt az eredeti büntetése mellett – aminél súlyosabb fokozatú kényszermunka nem létezik – a csonkítását fokozzák: az amúgy elég ritka orrlevágással sújtják.

Még egy érdekes cikkelyt találunk a hamis vádaskodással kapcsolatban:

D 162 *A* hamisan bevádolja *B*-t egy garas továbbadásáért,[27] [amiért] a büntetés tetoválás és falépítővé tétel [lenne].

Kérdés:

– *A* háztartásának tagjait,[28] [falujának] főnökét és véneit el kell-e ítélni?

– Nem kell elítélni.

A kölcsönös felelősségi rendszer alapján egy bűn elkövetője mellett annak családtagjait, s a vele egy felelősségi csoportba tartozókat is felelősségre vonták. (A felelősségi csoportokat,

melyek 5–10 családból álltak, az állam hozta létre mesterségesen.) E cikkely alapján úgy tűnik, hogy a hamis vádaskodás kivétel ez alól: itt csak a hamis vádaskodót büntetik meg. (Az a mondat nyelvtani szerkezetéből sajnos nem derül ki, hogy a tetoválás és a falépítés – az egyik legsúlyosabb büntetés – a hamis vádaskodásért vagy a pénz „továbbadásáért" jár.) Egy másik cikkely is igazolja, hogy hamis vádaskodás esetén a kölcsönös felelősségi csoportba tartozókat nem ítélték el:

D 18 A törvényben ez áll: „…ugyanaz a szabály [alkalmazandó], mint lopás esetén"; máshol meg ez áll: „…ugyanaz a bűntett". Ebben a két esetben [a bűnös] háztartásának tagjait, [falujának] főnökét, valamint öttagú csoportjának [tagjait] elítélik az ő [bűne] miatt, ezt nevezik „ugyanannak a bűntettnek". Ha a törvény szerint „a büntetés megfordítása" történik, akkor [a fent felsoroltakat] nem kell elítélni. […]

A büntetés megfordítása *(fan zui)* azt a gyakorlatot jelenti, amikor a hamisan vádaskodót azzal a büntetéssel sújtják, amely az általa megvádolt személynek járna, ha a vádak igaznak bizonyulnának. A kifejezés ezen az egyetlen helyen fordul elő a shuihudi iratokban, de Hankori forrásokban többször is szerepel.[29] A „büntetés megfordítását" nem alkalmazták mechanikusan; mint fentebb láttuk, a hamis vádaskodó büntetését számos tényező befolyásolta.

A fenti passzus lényege az, hogy hamis vádaskodás esetén – ellentétben a többi bűncselekménnyel – a „tettes" környezetét, amely a törvény szerint felelős lenne a tetteiért, nem ítélik el. A büntetés megfordításának gyakorlatát jól illusztrálja alább a D 80-as cikkely, melyet a következő pontban tárgyalunk.

V.2. GONDATLAN FELJELENTÉS *(GAO BUSHEN)*

A bevezetésben láttuk, hogy a gondatlan feljelentés hasonlított a hamis vádaskodásra annyiban, hogy mindkét esetben valaki valótlan bűntettel vádolt meg valakit a hatóságok előtt. A két cselekmény között a különbség az volt, hogy a gondatlan feljelentés esetében a vádaskodó nem tudott vádja hamis voltáról. Ezt a már idézett cikkely igazolja:

D 35 *A* feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért vagy egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért. *B* [azonban] nem lopott ökröt, illetve nem sebesített meg senkit.

Kérdés:

– *A* felett hogyan ítéljenek?

– Ha tudatosan tette, akkor ez a „hamis vádaskodás" [esete]. Ha nem tudatosan, akkor [a bűne:] „gondatlan feljelentés".[30]

Ha összevetjük a hamis vádaskodással és a gondatlan feljelentéssel foglalkozó cikkelyekben szórványosan előforduló büntetési tételeket, kiderül, hogy a gondatlan feljelentésért is igen szigorú büntetés járt.

Úgy tűnik, a gondatlan feljelentés eseteinél figyelembe vették, hogy a feljelentő és a feljelentett egy felelősségi csoport tagja volt-e. Ha egy csoportba tartoztak, akkor az alapszabály az volt, hogy a gondatlan feljelentőt azzal a büntetéssel sújtották, amely a feljelentettnek járt volna a vád beigazolódása esetén, vagyis a „büntetés megfordítását" alkalmazták. Ezt igazolja az alábbi cikkely:

D 80 „Ha egy ötös csoport tagja feljelenti a csoport másik tagját, hogy elkerülje a büntetést, [de a feljelentés] »gondatlan«, sújtsák a [feljelentéssel] elkerülni [kívánt] büntetéssel."[31]

[A törvényben] emellett ez áll:

„Ha [valaki] nem tudja meghatározni a bűnöst [egy bűnesetnél, de] feljelent egy másik embert, az a »gondatlan feljelentés« [esete]."

– *A* bejelenti: „Ötös csoportom tagja, *B*, bűnös szándékkal megölt valakit." *B*-t azonnal elfogják, de a vallatáskor [kiderül, hogy] nem ölt meg senkit. *A* [tehát] gondatlanul tett feljelentést. [*A*-t] „gondatlan feljelentés" [bűnéért] ítéljék el, vagy az elkerülni [kívánt büntetéssel sújtsák]?

– Az elkerülni [kívánt büntetésre] ítélni: [ez a] megfelelő [döntés].

A cikkelyben két törvényidézet található: az egyik az ötös csoporton belüli feljelentésre vonatkozik, a másik egyéb esetekre. Az első idézet és a cikkelyben leírt példa is azt jelzi, hogy egy felelősségi csoport esetén az elkerülni kívánt büntetéssel sújtják a feljelentőt. Ez pedig valószínűleg az a büntetés, amelyet az illető kapott volna, ha a vád igaznak bizonyul – legalábbis a lopásra vonatkozó cikkelyek szerint az általa ismert bűntettről feljelentést nem tevő, a tettessel egy felelősségi csoportba tartozó személyt ugyanaz a büntetés sújtotta, mint magát a tettest.

Mindebből az is kiderül, hogy a „gondatlan feljelentés" kategóriáját a felelősségi csoportokon kívül alkalmazták. A büntetés azonban ilyenkor is igen súlyos lehetett:

D 93 […]

– [Amikor valaki] feljelentve egy másik embert azt állítja, hogy az elszökött az országból,[32] [pedig az] nem ment a határon kívülre és nem szökött el vakmerően, [tehát a feljelentő] „gondatlan feljelentést" [követ el], hogyan ítéljenek felette?

– Tetoválják és ítéljék *falépítés*re a „gondatlan feljelentés" miatt.

A feljelentőt tehát a legmagasabb fokozatú kényszermunkával sújtják, annak szokásos kísérő büntetésével, a tetoválással együtt. Ennek nyilván az az oka, hogy a vádban megnevezett cselekmény – a szökés – igen súlyosnak számít. A hamis vádaskodás és gondatlan feljelentés kezelésében a shuihudi cikkelyek sokszor feltűnően bizonytalanok. Az alábbi cikkelyben két bizonytalan eset szerepel:

D 30 Feljelentenek egy embert 110 garas ellopásáért. A vallatáskor [kiderül, hogy csak] 100 garast lopott.

– A feljelentő felett hogyan kell ítélni?

– Bírságként fizessen két páncélzatot.

100 garast lopnak el, de tudatosan 10 garassal több ellopását jelentik.

Kérdés:

– A feljelentő felett hogyan ítéljenek?

– Bírságként szolgáltasson be egy pajzsot; az egypajzsnyi bírság felel meg a törvényeknek. De a hivatal gyakorlata az, hogy „gondatlanság" miatt ítélik el [az ilyen feljelentőt], s a bírság két páncélzat.

A D 30-as cikkely első feléből nem derül ki, hogy hamis vádaskodásról vagy gondatlan feljelentésről van szó. Az elkövetési összeg, mint már többször láttuk, azért fontos, mert a 110 garas már más büntetési kategóriába tartozik, mint a 100. A büntetés – hasonlóan a D 33-as és 34-es cikkelyhez, ahol a hamis vádaskodás egy-egy összetettebb esetéről van szó – itt is bírság.

A cikkely második fele már összetettebb. Itt a hamis vádaskodás esetéről van szó – hiszen a tett tudatos –, de a bírósági gyakorlat alaposan felülírja a törvényi rendelkezést. A hamis vádaskodásért a törvény szerint egy pajzs bírság járna, ám a hivatali gyakorlat jóval súlyosabbat, két páncélzat bírságot szab ki. Ráadásul mindezt azzal az indoklással, hogy a tettet gondatlan feljelentésként kezeli. Ebben az esetben tehát a gyakorlatban a gondatlan

feljelentésért és a hamis vádaskodásért ugyanaz a büntetés jár. A büntetés valószínűleg ettől eltérő volna, ha az érintettek egy felelősségi csoportba tartoznának: a D 80-as cikkely alapján a büntetés minden bizonnyal kényszermunka lenne.

Szintén a gondatlan feljelentés körüli bizonytalanságot jelzi az alábbi cikkely:

D 36 *A* feljelenti *B*-t egy ökör ellopásáért. *B* azonban egy embert sebesített meg bűnös szándékkal, nem ökröt lopott.

Kérdés:

– *A*-t el kell-e ítélni?

– Nem kell elítélni, [de] nem is kell megjutalmazni. Mások szerint ez a „gondatlan feljelentés" [esete].

A cikkely a kérdésre tehát két választ is kínál. Az egyik szerint hiába téves a feljelentés, mivel súlyos bűncselekményre derült fény, a feljelentőt nem büntetik meg. Mivel azonban a feljelentés nem volt pontos, jutalom sem jár neki a bűnös leleplezéséért. A másik válasz azonban gondatlan feljelentésnek minősíti az esetet, amiért nyilván büntetés jár. Ez a kettősség jelzi, hogy a kérdésben a Qin-beli joggyakorlat nem volt egységes. A gondot az is okozhatja, hogy a két bűncselekményt – az ökörlopást és a bűnös szándékú testi sértést – nehéz lehetett összevetni, hiszen más jellegű cselekmények voltak. A cikkelyben megjelenő bizonytalanság miatt valószínűnek tartjuk, hogy a két tettet nagyjából hasonló súlyúnak tartották.

A pontatlan feljelentőt elítélő vélemény jelenik meg az alábbi cikkelyben:

D 37 *A* feljelenti *B*-t ökörlopásért, *B* azonban birkát lopott, nem ökröt.

Kérdés:

– Hogyan ítéljenek *[A]* felett?

– [*A* tette] a „gondatlan feljelentés" [esetének] számít. […]

Itt talán azért egyértelmű a gondatlan feljelentés besorolás, mert bár történt bűncselekmény, a feljelenésben a valóságosnál súlyosabb bűntett szerepelt (az ökör nyilván többet ért, mint a birka). A D 36-os eset azért eshetett más megítélés alá, mert ott a valóságos bűntett (testi sértés bűnös szándékkal) súlyosabb vagy ugyanolyan súlyú volt, mint a feljelentésben szereplő (ökörlopás).

Abban az esetben, amikor a valóságos bűntett egyértelműen súlyosabb volt, mint a feljelentésben szereplő, a feljelentő még jutalmat is kapott:

D 112 – *A* feljelenti *B*-t egy ember bűnös szándékú megsebesítéséért, [de] a vallatáskor [kiderül, hogy] *B* bűnös szándékkal megölt egy embert, nem pedig megsebesített. *A*-nak jutalom jár: mekkora legyen a jutalom?

– Kétunciányi jutalom jár neki.[33]

Mindebből levonható a következtetés: ha a feljelentett valóban elkövetett egy bűntettet, akkor az őt pontatlanul feljelentő személyt háromféleképpen ítélhették meg: *1)* ha a feljelentésben szereplő tett súlyosabb volt, mint a valóságos, akkor gondatlan feljelentésért elítélték; *2)* ha hasonló súlyú, akkor a bírón múlott, hogy elítéli-e, hiszen nem létezett következetes jogértelmezés. *3)* Ha pedig a feljelentés enyhébb bűnt tartalmazott, mint a valóságos, akkor a feljelentőnek jutalom is járt.

A D 112-es cikkellyel ellentétben az alábbi passzus szerint a feljelentésnél, ha jutalmat is ki kellett utalni, megkövetelték a pontosságot:

D 116 *A* elfogja *B*-t, s feljelentést tesz azt állítva, hogy *B* titokban meghamisította a [járásfőnök]-*helyettes* pecsétjét, és elszökött. A vallatáskor [kiderül, hogy] a szökés más

napon történt [mint amit *A* mondott]; a többi [részlet] úgy volt, ahogy *A* [mondta]. *B*-t szakáll-leborotválásra ítélik.

Kérdés:

– *A*-nak jár-e jutalom?

– Nem jár.

A D 112-es és a D 116-os cikkelyt összevetve úgy tűnik, hogy a jutalom kiszabásában a hivatalnokbíró viszonylag szabadon mérlegelhetett; az utóbbi cikkelyben hiába felel meg a feljelentésben szereplő bűntett a valóságnak, mivel a szökés napját illetően a feljelentő téved, nem kap jutalmat. Igaz, a megbüntetéséről sem esik szó. Az ügy tehát a fenti második esethez tartozik, vagyis a feljelentés súlya megfelel a valóságos bűntettének, így a bírón múlik a jutalom vagy a büntetés. A lopási ügyekben tett feljelentéseknél is figyelembe vették az elkövetési összeghatárokat, amit az alábbi cikkely igazol:

D 31 Valakit feljelentenek 1000 garas ellopásáért. A vallatáskor [kiderül, hogy csak] 670 garast lopott.

– Hogyan kell ítélni a feljelentő felett?

– Nem kell elítélni.

A D 30-as cikkelynél láttuk, hogy ha a feljelentésben szereplő és a valóságos zsákmány érint egy büntetési összeghatárt (a D 30-as cikkelyben a 110 garast), akkor a feljelentőt megbüntetik. A D 31-es cikkelyben azonban a feljelentésben szereplő és a valós összeg, bár eltér egymástól, ugyanabba a kategóriába tartozik (mindkettő meghaladja a 660 garast), ezért a feljelentőt nem ítélik el. Szintén a feljelentés pontatlanságával foglalkozik a következő cikkely:

D 39 *A* birkát lop. *B* tudja, hogy *[A]* birkát lopott, de nem tudja a birkák számát. Feljelentést téve a hivatalnoknál, azt állítja, hogy *[A]* három birkát lopott.

Kérdés:

– *B* felett hogyan ítéljenek?

– Ez a „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" [esete].

A „tolvaj feljelentése a zsákmány eltúlzásával" bűncselekménnyel már a D 38-as cikkelyben is találkoztunk, az azonban ott sem derült ki, hogy milyen szankcióval jár.

A fentiek mellett még egy cikkelyben találkozunk a gondatlan feljelentés esetével:

D 84 – Mit jelent az „ismételt feljelentés"?

– Az követ el „ismételt feljelentést", aki feljelent valakit egy bűntett miatt, a feljelentése gondatlan, [de ezután] egy másik [bűn]ügyért újra feljelenti [az illetőt]. A feljelentést ne fogadják el, és [a feljelentőt] ítéljék el „gondatlanságért".

Az „ismételt feljelentés" tilalma nyilván azokkal a mindennapi életben gyakran előfordulható esetekkel foglalkozik, amikor valaki mindenképpen bajba akarja keverni egy ellenségét. Ilyenkor a második feljelentést már el sem fogadják – vagyis nem indul eljárás a feljelentett ellen –, hanem az illetőt rögtön elítélik gondatlan feljelentésért.

VI. Összefoglalás

Mint láttuk, Qinben és Hanban egyszerre alkalmazták az állampolgárok hatóságok általi ellenőrzését, illetve egymás megfigyelésére való kényszerítését. Egyik rendszer sem volt tökéletes: a „rendőrségi" hálózat nem fedhette le a teljes lakosságot, míg a feljelentésre kényszerítés a hivatalok túlterheltségéhez vezetett a téves feljelentések miatt. Az állam ez

utóbbi miatt azt a kényes egyensúlyt próbálta megtalálni, ahol a bűncselekményekről és elkövetőkről pontos tájékoztatást kap a lakosságtól, ugyanakkor csak olyan feljelentések jutnak el a hatóságokhoz, amelyek jól megalapozottak.

A Qin- és a Han-korban kialakult szisztéma valamilyen formában az egész császárkorban működött, a jól kiépített rendőri szervezet, illetve a kölcsönös felelősségi rendszer – és ezáltal a kötelező feljelentés intézménye – mindig is jellemzője volt Kínának. Amikor az 1950–60-as évek, vagy akár a ma Kínájára gondolunk, az a téves kép élhet bennünk, hogy a megfigyelő hálózat, a besúgók és feljelentgetők rendszere afféle sztálinista „import", s a kínai kommunisták építették ki. Valójában azonban itt egy ősi kínai hagyomány feléledéséről és modernizációjáról van szó – csakúgy, mint számtalan más jelenségnél, amelyet a modern Kínában megfigyelhetünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Rövidítések

SHD SHUIHUDI QIN MU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU: *Shuihudi Qin mu zhujian*. Beijing, Wenwu Chubanshe, 1978.

ZHMZ – ZHANGJIASHAN ERSIQI HAO HANMU ZHUJIAN ZHENGLI XIAOZU: *Zhangjiashan Hanmu zhujian*. Beijing, Wenwu chubanshe, 2001.

ZYS1 JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU. 1993. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (yi)." *WW* 1993/8: 23–25;

ZYS2 JIANGLING ZHANGJIASHAN HAN JIAN ZHENGLI XIAOZU. 1995. „Jiangling Zhangjiashan Han jian »Zouyanshu« shiwen (er)." *WW* 1995/3: 31–36.

FU, ZHENGYUAN. 1996. *China's Legalists. The Earliest Totalitarians and Their Art of Ruling*. Armonk, London, M. E. Sharpe. (New Studies in Asian Culture.)

Han Feizi – Han Feizi jijie. In *Zhu zi ji cheng*. Shanghai, Shanghai Shudian, é. n., 5. kötet.

Hanshu. Beijing, Zhonghua Shuju, 1962.

HULSEWÉ, A. F. P. 1979. „A lawsuit of A.D. 28." In BAUER, W. (ed.) *Studia sino-mongolica. Festschrift für Herbert Franke*. Wiesbaden, Franz Steiner Verlag (Münchener Ostasiaische Studien 25.), 23–34.

HULSEWÉ, A. F. P. 1997. „Qin and Han Legal Manuscripts." In SHAUGHNESSY, EDWARD L. (ed.) *New Sources of Early Chinese History. An Introduction to the Reading of Inscriptions and Manuscripts*. Berkeley, The Society for the Study of Early China and The Institute of East Asian Studies, University of California, 193–221.

MACCORMACK, GEOFFROY. 2006. „Filial Piety (Xiao) and the Family in Pre-Tang Law." *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* LIII: 55–83.

SALÁT GERGELY. 2002. „Az ítélkezést befolyásoló tényezők Qin állam törvényeiben." In: BIRTALAN ÁGNES–YAMAJI MASANORI (szerk.) *Orientalista Nap 2001*. Budapest, MTA Orientalisztikai Bizottság–ELTE Orientalisztikai Intézet, 90–102.

SALÁT GERGELY. 2003. *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a* shuihudi *leletek alapján*. Budapest, Balassi Kiadó.

SALÁT GERGELY. 2005. „A zhangjiashani leletek és a Zouyanshu." In: BIRTALAN ÁGNES–RÁKOS ATTILA (szerk.) *Bolor-un gerel. Kristályfény. Crystal-Splendour. Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére*. Budapest, ELTE Belső-ázsiai Tanszék, 2005, II. kötet, 655–670.

Shangjun shu – In *Zhu zi ji cheng*. Shanghai, Shanghai Shudian, é. n. 5. kötet.

Shiji. Beijing, Zhonghua Shuju, 1975.

TŐKEI FERENC. 1980. Kínai Filozófia. Ókor. Szöveggyűjtemény. I–III. kötet. Válogatta, fordí-

totta, a bevezetéseket és jegyzeteket írta TŐKEI FERENC. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Magyar Tudományos Akadémia, Filozófiai Írók Tára, új folyam, XXIII. kötet.)

YATES, ROBIN D. S. 1995. „State Control of Bureaucrats under the Qin: Techniques and Procedures." *Early China*, Vol. 20, 331–365.

JEGYZETEK

1 A szerző az ELTE BTK Kínai Tanszékének adjunktusa. A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával készült.

2 Ezekről lásd SALÁT 2003: 83–91.

3 A legistákról lásd SALÁT 2003: 41–80.

4 *Shiji* 68: 2227–2239.

5 A Wei-beli Wen fejedelem öccse, aki rendkívüli tornászmutatványairól volt híres

6 A korszak hírhedt rablója.

7 *Han Feizi jijie:* 343 (49. fej., *Wu du*); *TŐKEI 1980:* II. 337.

8 *Shiji* 87: 2555–2556.

9 A *Shiji*nek és a *Hanshu*nak a Zhonghua Shuju-féle modern kiadását használtuk. A shuihudi szövegek Kr. e. 216-ra vagy 217-re datálhatók, s Qin államból származnak. A szövegek passzusainál az először HULSEWÉ *(RCL)* által alkalmazott A, B, C… betűjelzést és számozást alkalmazom. A shuihudi szövegek kutatásánál az *SHD* rövidítésű 1978-as kínai kiadvány szövegközlését vettem figyelembe. A zhangjiashani leleteket Kr. e. 186-ra datálják, ezek a Korai Han-kor elejének viszonyait tükrözik. A *Zouyanshu* című zhangjiashani szöveg passzusait Z + sorszám jelöléssel láttam el; az *Ernian lüling*nél az egyes passzusok eredeti címeit adom meg. A *Zouyanshu* szövegénél a *ZYS1-2* rövidítésű szövegközlést, az *Ernian lüling*nél a *ZHMZ* jelölésű kiadványt használtam (133–210). A shuihudi iratokról bővebben lásd SALÁT 2003: 113–132; a zhangjiashani leletekről lásd SALÁT 2005: 655–670.

10 *Shangjunshu* 17, FU 1996: 75.

11 *Hanshu* 19A: 742–743.

12 *ZHMZ: 151,* MACCORMACK 2006: 63–64.

13 *Shiji* 68: 2230.

14 YATES 1995: 357.

15 A „gondatlanságról" lásd még SALÁT 2002.

16 A cikkelyről és a hamis vádaskodás különböző eseteiről lásd HULSEWÉ 1997: 204.

17 A legsúlyosabb kényszermunka-büntetés férfi, illetve női változatának elnevezése. Lásd SALÁT 2003: 138.

18 A harmadik fokozatú kényszermunka neve. Lásd SALÁT 2003: 139.

19 Itt a bambuszcsíkon néhány írásjegy olvashatatlan.

20 A kiegészítés a továbbiak alapján indokolt.

21 HULSEWÉ (*RCL:* 132) szerint az elkövető talán valamilyen rang birtokosa volt (bár ez a szövegből nem derül ki).

22 A *falépítés* kényszermunkája általában csonkító büntetéssel jár, de itt ezt elengedik.

23 Egy ilyen eset szerepel a Z 17-es dokumentumban, ahol az ökörtolvaj a kínvallatás hatására hamisan azt vallja, hogy egy másik emberrel együtt tervezték meg a lopást. Hasonló dolog történik a hírhedt Qin-beli tudósüldözés idején is: „Azzal [a császár] megbízta a császári írnokokat, hogy kérdezzék ki az összes tudóst. A tudósok egymást vádolták és hibáztatták, hogy magukat megmentsék. Mindazokat, akik megszegtek [valamilyen törvényt] – összesen több mint négyszázhatvan embert – élve elásatta Xianyangban, s gondoskodott róla, hogy [mindezt az egész] Égalatti megtudja, s így [az eset] elrettentésül szolgáljon a későbbiekben." (*Shiji* 6: 258.)

[24] *Sikou,* „rablók elleni őr”: viszonylag enyhe, negyedfokú kényszermunkát végző elítélt. Lásd SALÁT 2003: 139.

[25] *Hou,* „vigyáz(ó)”: a legenyhébb kényszermunka-büntetés. Lásd SALÁT 2003: 140, *RCL:* 88, A 103/1. jegyzet.

[26] Innen az írnok minden valószínűség szerint kihagyott néhány írásjegyet; a továbbiak alapján a hiányzó rész valószínűleg a következő: „szakáll-leborotválással és *sikou*vá tétellel [sújtandó]” (*RCL:* 154, A 97/2. jegyzet).

[27] *Tong yi qian:* a *tong qian* kifejezést egyik nagyobb szótár sem tartalmazza. Számunkra az összetevők jelentése alapján a „pénzt forgalomba hoz, továbbad” jelentés a legvalószínűbb. Ebben az esetben külföldi, illetve hamis, vagyis nem állami pénzöntödében készült pénzről van szó – feltételezve, hogy *Qin*ben ekkor a pénzöntés (a kínaiak nem verték, hanem öntötték a pénzt) állami monopólium volt, ami igen valószínű. A *tong qian* mindenesetre a D 160, 161, 162 alapján súlyos bűncselekménynek tűnik. Az *SHD* (229/1. jegyzet) szerint a *tong qian* jelentése „megvesztegetést követ el”, de ennek itt nem látjuk sok értelmét.

[28] *Tong ju,* 'akik együtt laknak': a kifejezés jogi kategóriát takar, amelynek a bűnössel együtt elítélendők körének kijelölésekor van jelentősége.

[29] *RCL:* 126/4. jegyzet, *SHD:* 159/3. jegyzet, HULSEWÉ 1979: 25.

[30] Lásd 15. jegyzet.

[31] Valószínűleg arról van szó, hogy az illető tudja, ötös csoportja *(wu)* valamelyik tagja elkövetett egy bűncselekményt, de feljelentésében tévedésből nem az elkövetőt nevezi meg.

[32] A vádból kitűnik, hogy engedély nélkül tilos volt elhagyni *Qin*t. (A helyhez kötésről lásd még FU 1996: 103.)

[33] *Liang,* „uncia”: elképzelhető, hogy a jutalom arany volt.

MOLNÁR GÁBOR

Kína WTO[1]-tagságának előzményei és következményei

Bevezetés

2001. szeptember 17-én sikeresen befejezték azokat a tárgyalásokat, amelyek Kína WTO tagságának előfeltételét jelentették. Később, a Doha-i Miniszteri Konferencián hivatalosan is hatályba lépett az egyezmény, amivel Kína végérvényesen a világszervezet tagjává vált. A szervezet vezetőjének véleménye szerint, ezzel az aktussal a WTO egy jelentős lépést tett abba az irányba, hogy a szó szoros értelmében véve „világszervezet” legyen és széles körben elfogadott normáival és rendszerével előmozdítsa a világon a gazdasági kooperációt.[2] Nyilvánvalóan Kína WTO tagsága kölcsönös előnyöket és hasznot jelent, mind a szervezetnek, mind az új tagországnak. Tanulmányunkban részletesen kívánjuk megvizsgálni – a különböző nézeteket és szempontokat ütköztetve – többek között a tagság történelmi előzményeit és – nem minden esetben pozitív – hatását a világgazdaság egyes szereplőire, illetve magára a belépő országra, Kínára.